

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

منشور اخلاق پژوهش

با یاری از خداوند سبحان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، ما دانشجویان و اعضاء هیات علمی واحدهای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخطی نکنیم:

- ۱- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هر گونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به مثابه های غیر علمی می آلاینند.
- ۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هر گونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۳- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشاعه نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۴- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب نقد و خودداری از هر گونه حرمت شکنی.
- ۵- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهیدگان (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشور و کلیه افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هر گونه پنهان سازی حقیقت.
- ۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۹- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده هنر و معماری ، گروه شهرسازی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش: طراحی شهری

عنوان:

تدوین اصول طراحی مفصل بین بافت شهری و مجموعه قدسی حرم مطهر رضوی

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر محمد سعید ایزدی

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر رضا افهمی

پژوهشگر:

سارا جلالی

تابستان ۱۳۹۱

تقدیم به

پدر و مادر عزیزم که

لحظات ناب باور بودن، لذت و غرور دانستن، جسارت خواستن، عظمت رسیدن و تمام تجربه های یکتا و زیبای زندگیم، مدیون حضور سبز آنهاست.

و خواهرم

که وجودش شادی بخش و صفایش مایه آرامش من است.

سپاس فراوان از

تمامی اساتید گرامی که در رشد و شکوفایی اینجانب زحمت کشیده‌اند.

علی الخصوص اساتید گرامیم:

جناب آقای دکتر محمد سعید ایزدی که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت دهنمایی این رساله را برعهده گرفتند.

جناب آقای دکتر رضا افیمی که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی‌رسید و با مشاوره‌های خود بسیاری از سختی‌ها را برایم آسان نمودند.

و سرکار خانم دکتر آتوسا مدیری و جناب آقای دکتر ناصر بنیادی که زحمت داوری این رساله را متقبل شدند.

تعهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب سارا جلالی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۹۰۶۳۹۲۲۷۰۰ در رشته طراحی شهری که در تاریخ ۹۱/۶/۲۱ از پایان نامه خود تحت عنوان:

تدوین اصول طراحی مفصل بین بافت شهری و مجموعه قدسی حرم مطهر رضوی

بدینوسیله متعهد می شوم:

- ۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
- ۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی هم سطح، پایین تر یا بالاتر در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدارک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی: سارا جلالی

تاریخ و امضا:

بسمه تعالی

در تاریخ : ۹۱/۶/۲۱

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم سارا جلالی از پایان نامه خود دفاع نموده و با

نمره ۱۸/۵ به حروف هجده و نیم و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت .

امضاء استاد راهنما

چکیده

هر پدیده در جهان هستی، جزئی از یک ابر سیستم جهانی است. وقتی سخن از اجزاء به میان می‌آوریم نظر به پیوند آن با یک کل داریم. در چنین تعریفی شهر نیز مانند هر سیستم طبیعی دیگر نظیر بدن انسان، شامل اجزاء و عناصری است که دارای وحدت بوده و با همپیوندی آن‌ها، هدف خاصی را دنبال می‌نماید. به این معنا که هر بنایی به منزله جزئی از یک کل به تدریج و با پیروی از قواعد خاص و در ارتباط با دیگر بناها شکل می‌گیرد. در این بین مفاصل شهر که می‌توانند شامل توده و فضا باشند در ایجاد این ارتباط نقشی اساسی دارند و می‌توانند عاملی منسجم کننده در شهرها باشند. در بررسی شهرهای تاریخی ایران ارتباط و انسجام به شکلی واضح دیده می‌شود. پیوند روشن شهر و مراکز محلات از طریق گذرهای اصلی نشان‌دهنده این موضوع است. ساختار شهر ایرانی مبتنی بر وحدت شکلی بوده اما در جریان خیابان‌کشی‌های جدید در دهه‌های اخیر این ترکیب هماهنگ و منسجم از هم گسیخته شد و مفاصل شهری در این میان با بی‌توجهی فراوان مواجه گشتند. این رساله تلاشی است در جهت یافتن اصولی برای مفصل که به عنوان یکی از اجزاء شهر نقش اساسی در انسجام آن داشته و پیونددهنده دو فضای شهری متفاوت در یک مرز مشخص می‌باشد. موضوع مورد بررسی این پژوهش مفصل ارتباط دهنده حرم مطهر رضوی و بافت اطراف آن است و هدف آن دستیابی به اصولی است تا با آنها بتواند دوباره این پیوند را که همواره در طول زمان تا دوره معاصر وجود داشته بازایی نماید. برای رسیدن به مولفه‌های اصلی مورد بررسی و تشکیل چارچوب نظری از نظریات مرتبط با انسجام شهر شامل نظریات کل‌گرایی، سازمندگرایی، ساختارگرایی، زیبایی‌شناسی و زمینه‌گرایی بهره گرفته شده است و برای تحلیل - های تاریخی از شیوه تحلیل محتوا جهت خوانش نقشه‌های قدیمی استفاده شده است. در نهایت نتیجه کار اصولی خواهد بود که با اتکا به مبانی نظری، تحلیل‌های تاریخی و مطالعات مربوط به پیوند عناصر مذهبی در بافت شهر ایرانی استخراج شده و امید است تا بتواند گسست و انفصال موجود بین حرم مطهر و بافت شهر مشهد را از بین برده و فضایی باشد تا زائرین با حضور در آن جهت تشریف به فضای معنوی حرم قدسی آمادگی روحی و ذهنی لازم را کسب نمایند.

کلمات کلیدی: انسجام، مفصل شهری، حرم مطهر رضوی، شهر مشهد

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	۱ کلیات طرح.....
۲	۱-۱-۱- مقدمه.....
۲	۲-۱- بیان مسئله.....
۴	۳-۱- هدف های تحقیق.....
۴	۴-۱- اهمیت موضوع تحقیق و انگیزش انتخاب آنها.....
۶	۵-۱- سوالات تحقیق.....
۶	۶-۱- چارچوب نظری تحقیق.....
۸	۷-۱- روش تحقیق.....
۸	۸-۱- پیشینه پژوهش.....
۹	۹-۱- ساختار فصول پژوهش.....
۹	۱-۹-۱- فصل اول.....
۹	۲-۹-۱- فصل دوم.....
۹	۳-۹-۱- فصل سوم.....
۱۰	۴-۹-۱- فصل چهارم.....
۱۰	۵-۹-۱- فصل پنجم.....
۱۰	۶-۹-۱- فصل ششم.....
۱۱	۲ مطالعات نظری.....
۱۲	۱-۲- مقدمه.....
۱۳	۲-۲- بخش اول: رویکردهای نظری مرتبط با ایجاد انسجام در کالبد شهر.....
۱۴	۱-۲-۲- رویکرد کل گرایی.....
۱۴	۲-۲-۲- رویکرد سازمندگرایی.....
۱۶	۳-۲-۲- رویکرد زیبایی شناسی.....
۱۷	۱-۳-۲-۲- نقاشی گونه.....
۱۸	۲-۳-۲-۲- سیمای شهر.....
۱۹	۴-۲-۲- رویکرد ساختارگرایی.....
۲۰	۱-۴-۲-۲- ادموند بیکن.....
۲۲	۲-۴-۲-۲- کوین لینچ.....
۲۳	۳-۴-۲-۲- کریستوفر الکساندر.....
۲۵	۵-۲-۲- رویکرد زمینه گرایی.....
۲۵	۱-۵-۲-۲- زمینه کالبدی.....
۲۵	۲-۵-۲-۲- زمینه انسانگرایی.....
۲۸	۳-۵-۲-۲- زمینه تاریخی.....

۲۸	.....زمینه اجتماعی-فرهنگی	۲-۲-۴-۵-۴
۲۹	.....معنی شناسی	۲-۲-۴-۵-۱
۳۰	.....انسجام در شکل شهرهای ایران	۲-۲-۶-۱
۳۰	.....جهانبینی وحدت گرا	۲-۲-۶-۱
۳۱	.....پیروی از قواعد عام و محدود	۲-۲-۶-۲
۳۲	.....جمع بندی	۲-۲-۷
۳۵	.....چارچوب نظری	۲-۲-۸
۳۱	.....ارائه چارچوب نظری پژوهش	۲-۲-۹
۳۹	.....بخش دوم: مفهوم مفصل	۲-۳-۳
۳۹	.....مفهوم ارتباط	۲-۳-۱
۳۹	.....نقش ارتباط در فضای شهری	۲-۳-۱-۱
۴۰	.....تعریف مفصل	۲-۳-۲
۴۱	.....معنی مفصل و فضای واسط در ادبیات معماری و شهرسازی	۲-۳-۱
۴۲	.....مفهوم فضای مفصل	۲-۳-۲
۴۳	.....مفهوم مفصل در ساختار فضا	۲-۳-۳
۴۳	.....کارکرد مفصل در طراحی شهری	۲-۳-۴
۴۴	.....توقعات موضوعی از فضای مفصل	۲-۳-۵
۴۴	.....تبدیل پذیری	۲-۳-۵-۱
۴۵	.....نفوذ پذیری	۲-۳-۵-۲
۴۵	.....خوانایی و وضوح	۲-۳-۵-۳
۴۶	.....عوامل ایجادکننده خوانایی و وضوح	۲-۳-۵-۱
۴۶	.....سرزندگی و پویایی	۲-۳-۵-۴
۴۷	.....جمع بندی	۲-۳-۳
۵۰	.....روش شناسی تحقیق (متدولوژی)	۳-۳-۳
۵۱	.....مقدمه	۳-۳-۱
۵۲	.....روش تحقیق	۳-۳-۲
۵۳	.....فلسفه تحقیق	۳-۳-۱
۵۴	.....تئوری تحقیق	۳-۳-۲
۵۵	.....سیاست تحقیق	۳-۳-۳
۵۵	.....رویه انجام تحقیق (تکنیک و ابزارها)	۳-۳-۴
۵۶	.....ساختار رساله	۳-۳-۳
۵۸	.....شناخت و مطالعه محدوده مورد نظر	۴-۳-۳
۵۹	.....مقدمه	۴-۳-۱
۶۰	.....بخش اول: بررسی انسجام در شهر ایرانی	۴-۳-۲
۶۰	.....مسجد جامع	۴-۳-۱

- ۶۱-۱-۲-۴- نحوه ارتباط مسجد با شهر.....
- ۶۲-۲-۱-۲-۴- نمونه ای از ارتباط بین مسجد و شهر- مسجد جامع یزد.....
- ۶۳-۲-۲-۴- آرامگاه و زیارتگاه.....
- ۶۴-۱-۲-۲-۴- نمونه های موردی حریمهای مقدس اسلام در مکه و مدینه.....
- ۶۵-۱-۱-۲-۲-۴- راهبردهای طراحی شهری برای مرکز شهر مکه (۱۹۸۴).....
- ۶۵-۲-۱-۲-۲-۴- ایده ها و اصول برنامه ریزی و طراحی شهری در بخش مرکزی مدینه منوره و توسعه مسجدالنبی(ص).....
- ۶۶-۳-۲-۴- جمع بندی.....
- ۷۰-۳-۲-۴- بخش دوم : مطالعه و شناخت نمونه موردی.....
- ۷۳-۱-۳-۴- سیر تحول هسته مرکزی شهر مشهد.....
- ۷۴-۱-۱-۳-۴- قرون اولیه اسلام.....
- ۷۴-۲-۱-۳-۴- اواخر سده ی دوم هجری قمری.....
- ۷۴-۳-۱-۳-۴- اواخر سده ی سوم هجری قمری.....
- ۷۵-۴-۱-۳-۴- دوره غزنویان.....
- ۷۵-۵-۱-۳-۴- دوره ایلخانیان.....
- ۷۶-۶-۱-۳-۴- دوره تیموریان.....
- ۷۷-۷-۱-۳-۴- دوره صفویان.....
- ۷۸-۸-۱-۳-۴- دوره افشاریه.....
- ۷۸-۹-۱-۳-۴- دوره قاجاریه.....
- ۷۹-۱۰-۱-۳-۴- شکل گیری شهر از سال ۱۳۰۰ به بعد.....
- ۸۰-۱۱-۱-۳-۴- توسعه شهر در دهه هفتاد تا کنون.....
- ۸۱-۲-۳-۴- سیر تحولات مجموعه حرم مطهر رضوی.....
- ۸۱-۳-۳-۴- بررسی تاثیرات طرح های مصوب فرادست بر بافت مرکزی شهر مشهد.....
- ۸۲-۱-۳-۳-۴- طرح نوسازی اطراف حرم(مهندسین مشاور بوریور وهمکاران)-۱۳۵۵.....
- ۸۴-۲-۳-۳-۴- طرح جامع شهر مشهد (مهندسین مشاور خازنی)-مصوب سال ۱۳۵۰.....
- ۸۵-۳-۳-۳-۴- طرح نوسازی و بازسازی بافت پیرامون حرم مطهر رضوی-۱۳۷۲-مشاور طاش.....
- ۸۵-۴-۳-۳-۴- بازنگری طرح نوسازی و بازسازی بافت پیرامون حرم مطهر امام رضا(ع) - ۱۳۷۸-سازمان عمران و بهسازی.....
- ۸۶-۵-۳-۳-۴- طرح حیات شهری در تراز زیرسطحی.....
- ۸۸-۴-۳-۴- جمع بندی.....
- ۹۰-۴-۴- بخش سوم: معرفی مفصل و نحوه ارتباط حرم و شهر.....
- ۹۳-۱-۴-۴- جایگاه فضای قدسی در شهر.....
- ۹۳-۱-۱-۴-۴- سلسله مراتب رسیدن به فضاهای قدسی.....
- ۹۴-۱-۱-۱-۴-۴- سلسله مراتب در مساجد.....
- ۹۴-۲-۱-۱-۴-۴- سلسله مراتب در حرم مطهر رضوی.....
- ۹۶-۳-۱-۱-۴-۴- نحوه تشریف به فضای عبادی حرم مطهر.....

۹۷.....	۲-۴-۴- تعریف و تاریخچه بست.....
۹۹.....	۳-۴-۴- سیر تحول دسترسی های مجموعه حرم در دهه های اخیر.....
۱۰۰.....	۴-۴-۴- معرفی حلقه مفصل.....
۱۰۱.....	۱-۴-۴- بررسی مسیرهای منتهی به محدوده گذر مفصل.....
۱۰۲.....	۲-۴-۴- ورودی های سواره و پیاده به حرم مطهر.....
۱۰۲.....	۳-۴-۴- ورودی ها و مسیرهای منتهی به حرم مطهر.....
۱۰۳.....	۴-۴-۴- بررسی کاربری های موجود و پیشنهادی در حوزه بلافصل.....
۱۰۴.....	۵-۴-۴- بررسی نظام توزیع طبقات و تراکم در محدوده.....
۱۰۵.....	۶-۴-۴- بررسی ویژگی های کالبدی و سازمان بصری محدوده گذر مفصل.....
۱۰۵.....	۷-۴-۴- بررسی وضعیت کالبدی در محدوده مفصل.....
۱۰۷.....	۸-۴-۴- بررسی جمعیتی منطقه.....
۱۰۷.....	۹-۴-۴- بررسی وضعیت فرهنگی-اجتماعی محدوده.....
۱۰۸.....	۵-۴-۴- جمع بندی.....
۱۱۲.....	۵ تجزیه و تحلیل یافته های تحقیق.....
۱۱۳.....	۱-۵- مقدمه.....
۱۱۴.....	۲-۵- بخش اول: تحلیل های تاریخی.....
۱۱۴.....	۱-۲-۵- بررسی و تحلیل دوره های تاریخی محدوده مرکزی.....
۱۱۴.....	۱-۱-۲-۵- هسته اولیه شهر.....
۱۱۴.....	۲-۱-۲-۵- قرن دوم هجری-ارگ.....
۱۱۴.....	۳-۱-۲-۵- از قرن دوم تا دوره تیموریان-همپیوندی با بافت.....
۱۱۵.....	۴-۱-۲-۵- دوره صفویان-خیابان کشی (بست).....
۱۱۶.....	۵-۱-۲-۵- قاجاریه-شکل دهی به عنصر بست.....
۱۱۸.....	۶-۱-۲-۵- پهلوی اول-حلقه سواره (انفصال).....
۱۱۹.....	۷-۱-۲-۵- پهلوی دوم-طرح نوسازی اطراف حرم مشاور بوربور(حلقه سبز).....
۱۲۱.....	۸-۱-۲-۵- طرح نوسازی و بازسازی-۱۳۷۲.....
۱۲۱.....	۹-۱-۲-۵- طرح تجدید نظر-گذر مفصل.....
۱۲۳.....	۱۰-۱-۲-۵- طرح حیات شهری در تراز زیرسطحی-مفصل زیر سطحی.....
۱۲۳.....	۱-۱۰-۱-۲-۵- بیانیه چشم انداز.....
۱۲۳.....	۲-۱۰-۱-۲-۵- راهبردهای اصلی و کلیدی برنامه ریزی راهبردی فضای زیرسطحی مفصل.....
۱۲۴.....	۳-۱۰-۱-۲-۵- شناسایی دسترسی ها و قابلیت های موجود زیرسطحی جهت تشریح به فضای عبادی.....
۱۲۵.....	۲-۲-۵- تحلیل نحوه ارتباط حرم و شهر در طول دوره های مختلف.....
۱۲۵.....	۱-۲-۲-۵- دوره اول: همپیوندی (قرن دوم تا قبل از صفویه).....
۱۲۵.....	۲-۲-۲-۵- دوره دوم: خیابان کشی و شکل گیری بست (صفویه و قاجار).....
۱۲۶.....	۳-۲-۲-۵- دوره سوم: آغاز انفصال (پهلوی اول).....
۱۲۷.....	۴-۲-۲-۵- دوره چهارم: انفصال-حلقه سبز (پهلوی دوم).....
۱۲۹.....	۵-۲-۲-۵- دوره پنجم: گذر مفصل (طرح نوسازی و بازسازی).....

۱۳۱	..... دوره ششم: گذر مفصل زیر سطحی
۱۳۱	..... بررسی دوره های تاریخی بر اساس مبانی نظری و رویکردهای انسجام بخش در شهر
۱۳۳	..... نتیجه گیری و جمع بندی تحلیل تاریخی
۱۳۴	..... بخش دوم: ارائه اصول طراحی و بررسی ارتباط حرم و شهر از طریق مفصل با توجه به مولفه های کلیدی انسجام در شهر
۱۳۴	..... ۱-۳-۵- زمین
۱۳۵	..... ۱-۱-۳-۵- زمین تاریخی
۱۳۷	..... ۲-۱-۳-۵- زمین فرهنگی - اجتماعی
۱۴۱	..... ۳-۱-۳-۵- زمین کالبدی
۱۴۵	..... ۲-۳-۵- نظم
۱۴۶	..... ۱-۲-۳-۵- سلسله مراتب
۱۴۶	..... ۲-۲-۳-۵- ریتم
۱۴۷	..... ۳-۲-۳-۵- تقارن
۱۴۹	..... ۳-۳-۵- ارتباط
۱۵۴	..... ۴-۳-۵- جمع بندی
۱۵۵	..... ۶ نتیجه گیری
۱۵۶	..... ۱-۶- مقدمه
۱۵۶	..... ۲-۶- نتایج پژوهش
۱۵۶	..... ۱-۲-۶- پاسخ به سوالات پژوهش
۱۵۷	..... ۲-۲-۶- مشکلات پژوهش
۱۵۷	..... ۳-۲-۶- پیشنهادات پژوهش
۱۵۷	..... ۳-۶- جمع بندی و نتیجه گیری نهایی
۱۵۸	..... ۱-۳-۶- بخش اول: بررسی توقعات عام از مفصل در رابطه با مولفه های چارچوب نظری
۱۵۸	..... ۱-۱-۳-۶- تبدیل پذیری
۱۵۹	..... ۲-۱-۳-۶- نفوذ پذیری
۱۵۹	..... ۳-۱-۳-۶- خوانایی و وضوح
۱۶۰	..... ۴-۱-۳-۶- سرزندگی و پویایی
۱۶۱	..... ۲-۳-۶- بخش دوم: دستیابی به چارچوب مفهومی نهایی
۱۶۱	..... ۱-۲-۳-۶- عامل معنا
۱۶۲	..... ۲-۲-۳-۶- عامل عملکرد و فعالیت
۱۶۴	..... ۳-۳-۶- ارائه چارچوب مفهومی نهایی
۱۶۵	..... ۷ منابع و مأخذ

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۳۲	جدول ۱-۲: مبانی فکری رویکرد کل گرایي.....
۳۳	جدول ۲-۲: مبانی فکری رویکرد سازمندگرایي.....
۳۳	جدول ۳-۲: مبانی فکری رویکرد زیبایی شناسي.....
۳۳	جدول ۴-۲: مبانی فکری رویکرد ساختارگرایي.....
۳۴	جدول ۵-۲: مبانی فکری رویکرد زمینه گرایي.....
۳۴	جدول ۶-۲: مبانی فکری انسجام در شهر ایرانی (وحدت گرایي).....
۳۵	جدول ۷-۲: چارچوب نظری پژوهش.....
۴۳	جدول ۸-۲: مفهوم مفصل در ساختار فضا.....
۴۷	جدول ۹-۲: معیارهای ۱۲گانه کیفی فضا.....
۸۱	جدول ۱-۴: سیر تحولات مجموعه حرم مطهر رضوی.....
۹۰	جدول ۲-۴: تحولات محدوده مرکزی شهر در دوره های متفاوت.....
۱۰۳	جدول ۳-۴: مسیرهای باارزش موجود در بافت.....
۱۰۴	جدول ۴-۴: کاربری های مهم موجود در حلقه مفصل.....
۱۰۵	جدول ۵-۴: عناصر اصلی سازمان بصری.....
۱۳۱	جدول ۱-۵: موارد مورد تاکید در هر رویکرد متناسب با مولفه های چارچوب نظری.....
۱۳۴	جدول ۲-۵: تحلیل و جمع بندی تحلیل تاریخی.....
۱۴۱	جدول ۳-۵: تحلیل زمینه کالبدی موجود.....
۱۴۳	جدول ۴-۵: حوزه بندی ارتفاعی.....
۱۴۶	جدول ۵-۵: بررسی اصول ایجاد کننده سلسله مراتب در محدوده مورد نظر.....
۱۶۰	جدول ۱-۶: بررسی ارتباط مولفه های چارچوب نظری و توقعات موضوعی از مفصل.....

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان
۳۸.....	تصویر ۱-۲: چارچوب نظری پژوهش.....
۴۹.....	تصویر ۲-۲: توقعات موضوعی از فضای مفصل.....
۵۶.....	تصویر ۱-۳: مراحل اصلی کار در جهت دستیابی به هدف پژوهش.....
۵۷.....	تصویر ۲-۳: ساختار رساله.....
۶۲.....	تصویر ۱-۴: مجموعه مرکزی بخش درونی شهر یزد.....
۶۳.....	تصویر ۲-۴: مجموعه ای از تصاویر عبور از جلو خان اصلی تا حیاط مسجد جامع.....
۶۳.....	تصویر ۳-۴: مجموعه ای از تصاویر عبور از جلوخان فرعی رو به پشت سردر اصلی.....
۶۳.....	تصویر ۴-۴: مجموعه ای از تصاویر عبور از گذر میدانچه ورودی رو به قبله.....
۶۷.....	تصویر ۵-۴: مراحل رفع موانع در ساختار شهری مدینه در زمینه مداخله شهری در اطراف مسجد پیامبر.....
۶۸.....	تصویر ۶-۴: پیشنهاد منطقه پیاده در اطراف مسجدالنبی و توسعه غربی آن، توسط بیانکا.....
۶۹.....	تصویر ۷-۴: پیشنهاد نهایی بیانکا در مراحل توسعه حرم از طرف مرکز حج (۱۹۸۳).....
۷۰.....	تصویر ۸-۴: طرح اجرا شده در مدینه.....
۷۴.....	تصویر ۹-۴: نقشه محدوده تقریبی هسته اولیه شهر.....
۷۵.....	تصویر ۱۰-۴: نقشه محدوده شهر در دوره غزنویان.....
۷۶.....	تصویر ۱۱-۴: نقشه محدوده شهر در دوره ایلخانیان.....
۷۶.....	تصویر ۱۲-۴: نقشه محدوده شهر در دوره تیموریان.....
۷۷.....	تصویر ۱۳-۴: نقشه محدوده شهر در دوره صفویان.....
۷۷.....	تصویر ۱۴-۴: خیابان کشی های دوره صفویه.....
۷۸.....	تصویر ۱۵-۴: خیابان کشی های دوره افشاریه.....
۷۹.....	تصویر ۱۶-۴: نقشه مک گریگور از مشهد، ۱۲۹۳ ه.ق.....
۷۹.....	تصویر ۱۷-۴: بالا خیابان
۷۹.....	تصویر ۱۸-۴: پایین خیابان
۸۰.....	تصویر ۱۹-۴: ایجاد فلکه و خیابان کشی در بافت پیوسته اطراف حرم.....
۸۰.....	تصویر ۲۰-۴: صحن آزادی (نو) ۱۳۴۶ ه.ش.....
۸۰.....	تصویر ۲۱-۴: شهر مشهد در دهه هفتاد.....
۸۱.....	تصویر ۲۲-۴: محدوده حرم در دوره غزنویان
۸۱.....	تصویر ۲۳-۴: محدوده حرم در دوره تیموریان.....
۸۱.....	تصویر ۲۴-۴: محدوده حرم در دوره صفویان
۸۱.....	تصویر ۲۵-۴: محدوده حرم در دوره افشاریه.....
۸۱.....	تصویر ۲۶-۴: محدوده حرم در دوره قاجاریه
۸۱.....	تصویر ۲۷-۴: محدوده حرم در دوره پهلوی.....
۸۳.....	تصویر ۲۸-۴: موقعیت حرم و بافت اطراف قبل از مداخلات
۸۳.....	تصویر ۲۹-۴: طرح کلی نوسازی حرم.....
۸۴.....	تصویر ۳۰-۴: اتصال بلافصل حرم و بافت قبل از مداخلات
۸۴.....	تصویر ۳۱-۴: طرح پیشنهادی مشاور بوربور.....

- تصویر ۳۲-۴: دید به حرم در طرح بوربور ..... تصویر ۳۳-۴: ایجاد حلقه سبز اطراف حرم و جداسازی بافت و حرم..... ۸۴
- تصویر ۳۴-۴: طرح نوسازی و بازسازی..... تصویر ۳۵-۴: چگونگی انتقال از فضای قدسی ۸۶
- تصویر ۳۶-۴: گذار مرحله ای از فضای قدسی به اطراف..... تصویر ۳۷-۴: چگونگی پیوند بخش های آگانه با هم ۸۷
- تصویر ۳۸-۴: حوزه ضوابط ویژه بدنه شهری..... تصویر ۳۹-۴: شبکه سواره و پیاده ۸۷
- تصویر ۴۰-۴: حلقه مبدل-پیوند بخش های آگانه با حرم..... تصویر ۴۱-۴: نقشه الگوی کلی طرح پیشنهادی بازنگری..... ۸۸
- تصویر ۴۲-۴: نقشه الگوی کلی طرح پیشنهادی زیرسطحی..... تصویر ۴۳-۴: ترازهای اجتماعی و خدماتی در طرح پیشنهادی..... ۸۹
- تصویر ۴۴-۴: دیاگرام تفاوت نحوه ورود به صحن و ایوان و گنبدخانه در مساجد..... تصویر ۴۵-۴: نهر چشمه گیلاس (پایین خیابان) ۹۰
- تصویر ۴۶-۴: پیوستگی بافت شهری و بست..... تصویر ۴۷-۴: بست پایین خیابان - ۱۳۲۰ ..... ۹۱
- تصویر ۴۸-۴: بست بالا خیابان - ۱۳۲۰..... تصویر ۴۹-۴: محدوده فضای شهری مفصل و محدوده اعمال ضوابط و مقررات..... ۹۱
- تصویر ۵۰-۴: خیابان های منتهی به حرم مطهر..... تصویر ۵۱-۴: نظام ارتباطی گذر مفصل و ورود به پارکینگ های زیر سطح..... ۱۰۲
- تصویر ۵۲-۴: محل ورودی های حرم مطهر از حلقه مفصل..... تصویر ۵۳-۴: مسیرهای پیش بینی شده برای احساس وجود مرز تشریف در حلقه مفصل..... ۱۰۲
- تصویر ۵۴-۴: شریانهای اصلی ارگانیک منتهی به رینگ پیاده..... تصویر ۵۵-۴: کاربری ها و بناهای مهم و باارزش در محدوده گذر مفصل..... ۱۰۳
- تصویر ۵۶-۴: کاربری های عمومی تثبیت شده در محدوده گذر مفصل..... تصویر ۵۷-۴: تعدادی از بناهای مهم در منطقه..... ۱۰۳
- تصویر ۵۸-۴: نحوه توزیع طبقات در محدوده طرح مفصل..... تصویر ۵۹-۴: مدرسه عباسقلیخان تصویر ۶۰-۴: نمونه ساخت و ساز جدید تصویر ۶۱-۴: بافت قدیمی-گذر حاج اقا جان.. ۱۰۴
- تصویر ۶۲-۴: گشایش مقابل ورودی تصویر ۶۳-۴: عدم انسجام در خط آسمان..... تصویر ۶۴-۴: اغتشاش و نابسامانی در گذرهای تجاری در اثر الحاقات زائد و بدون برنامه ریزی..... ۱۰۶
- تصویر ۱-۵: هسته اولیه شهر..... تصویر ۲-۵: قرن دوم هجری..... تصویر ۳-۵: تیموریان..... ۱۱۴
- تصویر ۴-۵: صفویان..... تصویر ۵-۵: ارتباط با حرم..... تصویر ۶-۵: خیابان کشی صفویه و شکل گیری بست..... ۱۱۴
- تصویر ۷-۵: قاجاریه..... تصویر ۸-۵: مقطع از بست در طول بالا و پایین خیابان..... ۱۱۶

- تصویر ۹-۵: تزئینات آجری بست تصویر ۱۰-۵: افزایش تزئینات با نزدیک شدن به ورودی صحن و حرم..... ۱۱۷
- تصویر ۱۱-۵: ارتباط ساختار طبیعی و مصنوعی شهر تصویر ۱۲-۵: بناهای تجاری دوطبقه در فضای بست..... ۱۱۸
- تصویر ۱۳-۵: پهلوی اول..... ۱۱۸
- تصویر ۱۴-۵: فلکه حرم و ساختمانهای دو طبقه اطراف تصویر ۱۵-۵: بازارهای موجود در اطراف حرم..... ۱۱۹
- تصویر ۱۶-۵: پهلوی دوم..... ۱۱۹
- تصویر ۱۷-۵: طرح نوسازی و بازسازی..... ۱۲۱
- تصویر ۱۸-۵: طرح تجدید نظر..... ۱۲۱
- تصویر ۱۹-۵: تغییر جهت حرکت و دید عابر در اثر دوربرگردان..... ۱۲۲
- تصویر ۲۰-۵: تبدیل فضاهای خالی به پارکینگ تصویر ۲۱-۵: ساخت و سازهای کلان مقیاس در محدوده مفصل..... ۱۲۳
- تصویر ۲۲-۵: گذرهای تجاری منتهی به گذر تصویر ۲۳-۵: نابسامانی در تعریف ورودی به حرم..... ۱۲۳
- تصویر ۲۴-۵: چارچوب طراحی شهری پیشنهادی گذر مفصل-تراز زیرین..... ۱۲۴
- تصویر ۲۵-۵: نمونه وید در فضای عمومی تصویر ۲۶-۵: نمونه وید به همراه دید به فضای مذهبی..... ۱۲۴
- تصویر ۲۷-۵: تصویر شماتیک پیوند حرم با بازار و محلات اطراف..... ۱۲۵
- تصویر ۲۸-۵: تصویر شماتیک ارتباط حرم با بافت پس از خیابان کشی ها..... ۱۲۶
- تصویر ۲۹-۵: پیوند خیابان، بست و صحن حرم..... ۱۲۶
- تصویر ۳۰-۵: فضای مفصل بست..... ۱۲۶
- تصویر ۳۱-۵: تصویر شماتیک ارتباط حرم با بافت پس از خیابان کشی ها و احداث فلکه حضرت..... ۱۲۷
- تصویر ۳۲-۵: خیابان کشی جدید و احداث فلکه..... ۱۲۷
- تصویر ۳۳-۵: تجاری های فلکه..... ۱۲۷
- تصویر ۳۴-۵: تصویر شماتیک ارتباط حرم با بافت پس از احداث حلقه سبز..... ۱۲۸
- تصویر ۳۵-۵: میزان تخریب بالای بافت..... ۱۲۸
- تصویر ۳۶-۵: پیوند میان حرم و بافت اطراف در طرح بوربور..... ۱۲۸
- تصویر ۳۷-۵: مقایسه صحن های جدید و قدیمی..... ۱۲۹
- تصویر ۳۸-۵: تصویر شماتیک ارتباط حرم با بافت از طریق گذر مفصل و ره باغها..... ۱۳۰
- تصویر ۳۹-۵: پیوند فضای حرم و بافت اطراف..... ۱۳۰
- تصویر ۴۰-۵: مسیرهای ره باغ و حریم مفصل..... ۱۳۵
- تصویر ۴۱-۵: ریتم موجود در پنجره ها و نمای ساختمان های محدوده..... ۱۴۷
- تصویر ۴۲-۵: وجود تقارن در بدنه حرم مطهر..... ۱۴۷
- تصویر ۴۳-۵: عدم وجود رابطه بین توده و فضا در ساخت و سازها در محدوده..... ۱۵۱
- تصویر ۴۴-۵: اغتشاش کالبدی و عملکردی در بازارهای منتهی به گذر مفصل..... ۱۵۱
- تصویر ۱-۶: نحوه ارتباط فضاهای حرم در دوران قدیم تصویر ۲-۶: نحوه ارتباط فضاهای حرم در دوران معاصر..... ۱۶۲
- تصویر ۳-۶: چارچوب مفهومی نهایی..... ۱۶۴

١ کلیات طرح

۱-۱- مقدمه

در فصل اول به معرفی اجمالی مساله مورد نظر و ایده آغازین آن پرداخته می شود و سوال اصلی پژوهش و اهداف طرح بیان می گردند. هدف از این فصل معرفی موضوع کار و مشخص کردن روش رسیدن به پاسخ سوالات و اهداف می باشد.

۱-۲- بیان مسئله

بافت قدیمی شهر مشهد به دور هسته ای باارزش و بسیار قوی شکل گرفته است. این هسته نقطه آغاز شهر بوده و رشد شهر متأثر از حضور آن است. در گذشته تمام بخشهای بافت، مقیاس ها، کارکرد و اندازه های آن متناسب و در شان نقطه عطف مرکزی که عامل سازمان دهنده عناصر می باشد، بوده است. اما تحولات و تغییرات پرشتاب شهر در دهه های اخیر، افزایش جمعیت شهر، حضور زائرین، تغییرات ارزش زمین و توجه صرف به بهره وری هر چه بیشتر از زمین، ساخت و سازهای ناهماهنگ و اعمال نظر قدرت های سیاسی در هر دوره تاثیرات فراوان و گاه مخربی را بر بافت پیرامونی مجموعه حرم مطهر داشته است. برای این حوزه از شهر در طول سالیان متمادی برنامه های متعدد مداخله، توسعه، نوسازی و بهسازی تهیه و مورد اجرا قرار گرفته که هر یک از آنها در ابعاد مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی تاثیرات متفاوت و فراوانی بر پیکره آن به عنوان اصلی ترین فضای عمومی شهر داشته اند. تغییرات حاصل از اجرای طرح ها و برنامه های فوق باعث از دست رفتن اصول اساسی شهرسازی که در سالیان قبل در شهرهای ایران و همچنین این محدوده مورد توجه بوده، شده است. اصولی که تنها متوجه تک بناها در ساختار شهر نبوده بلکه اساس آن بر جایگاه مهم و باارزش فضاها و عمومی در شهرها و

انسجام و پیوند میان عناصر شهری بوده است. در فضاهای شهری ایران و در ارتباط میان آنها می توان سلسله مراتب روشن از فضاهای خصوصی تا عمومی را یافت. این سلسله مراتب در مورد اماکن و فضاهای خاص با اهدافی مشخص نیز وجود داشته مثلاً برای رسیدن به فضاهای مذهبی همچون مساجد و امامزاده سلسله مراتبی وجود داشته است. مساجد اصلی شهرها در ساختار اصلی شهر و در ارتباط با بازار و محل زندگی روزمره افراد قرار داشته اند. اما با در نظر گرفتن فضای جلوخان به عنوان یک فضای عمومی شهری و تغییر در شکل و عناصر آن ضمن حفظ پیوستگی با اطراف، فرد برای حضور در یک عرصه معنوی آماده می شده است. این مهم در فضای شهری اطراف بافت حرم مطهر نیز شکل گرفته است. بعد از خیابان کشی های شاه عباس صفوی (بالا خیابان و پایین خیابان) که خیابان اصلی شهر بوده و دروازه های شهر را به هم متصل میکرده اند، به دلیل ارتباط بی واسطه این خیابان با حرم مطهر شهرسازان نیاز به وجود فضایی بینابین این دو را احساس نمودند. در نتیجه این احساس نیاز، فضای شهری جدید با نام "بست" شکل گرفت. فضای پیاده‌ای که دارای الگو و شکل خاص خود بوده و به عنوان یک مفصل، فضای شهر و زندگی عادی افراد شهر را به فضای معنوی حرم متصل میکرد و فرد را برای حضور در این فضای معنوی آماده می ساخت، به گونه ای که فرد با عبور از بست و حضور در صحن قداست فضا را درک می کرد بدون اینکه احساس گسست و جدایی ناگهانی وی را فراگیرد. اما امروزه با حضور در فضای اطراف حرم آنچه بیشتر به چشم ناظر می آید ساخت و سازهای کلان اطراف حرم و سپس مجموعه حرم به عنوان دو بخش منفک در شهر است و همپیوندی میان این دو درک نمی‌گردد.

برای رفع این مشکل نیاز به فضای واسطی میان این دو بخش اصلی شهر است لذا بافت اطراف حرم مطهر امام رضا را میتوان در سه بخش عمده بررسی نمود. ۱- محدوده قدسی که شامل صحن و رواق های پیرامونی است ۲- بافت شهری و بازار های پیرامون مجموعه ۳- فضای مفصل بین این دو فضا. در زمان حال طرح های متفاوتی که بر این حوزه اعمال گشته و تاثیراتی که هر یک بر بافت داشته اند باعث کمرنگ شدن نقش و حضور فضای مفصل گشته و انسجام در شهر را از بین برده‌اند. ما در این تحقیق به دنبال آن هستیم تا بتوانیم دوباره این همپیوندی و اتصال را به مرکز شهر باز گردانیم و نحوه برخورد بافت معاصر با یک اثر مذهبی با ارزش را مورد مطالعه قرار دهیم. نقطه کانونی که همواره فعال بوده و حفظ هویت تاریخی-مذهبی آن بسیار مهم است و همچنین در پی یافتن پاسخ این سوال هستیم که در گذشته فضاهای این بخش از شهر یا نمونه